

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І.МЕЧНИКОВА

Кафедра політології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Перший проректор
Науково-педагогічної роботи

Майя НІКОЛАЄВА
2022 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Цивілізація як середовище політогенезу

Рівень вищої освіти Другий (магістерський) освітній рівень

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 052 - Політологія

Освітньо-професійна програма: Політологія

ОНУ
2022– 2023 н.р.

Робоча програма складена навчальної дисципліни

“ Цивілізація як середовище політогенезу. - Одеса: ОНУ. - 25 с.
(назва навчальної дисципліни)

Розробник: **Василь Попков**, доктор філософських наук, професор.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри _____ політології _____

Протокол № 1 від. “29” 08 2022__ р.

Завідувач кафедри _____

(підпис)

(проф) Василь ПОПКОВ
(прізвище та ініціали)

Погоджено із гарантом ОПП Політологія

(підпис)

(проф) Василь ПОПКОВ
(прізвище та ініціали)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) ФМВПС

Протокол № 1 від. “30” 08 2022__ р.

Голова НМК _____

(підпис)

(Олег ХОРОШИЛОВ)
(прізвище та ініціали)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри політології

Протокол № 1 від. “28” 08 2023 р.

Завідувач кафедри _____

(підпис)

(Попков В.В.)
(прізвище та ініціали)

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	<i>заочна форма навчання</i>
Загальна кількість: кредитів – 5 годин – 150 залікових модулів – 1 змістових модулів – 2 ІНДЗ* – _____ (вид завдання)	Галузь знань 05 — соціальні та поведінкові науки _____ (шифр і назва) Спеціальність ____ 0-52 - політологія _____ Рівень вищої освіти: другий (магістратура)	Нормативна / за вибором (ВНЗ/студента) за вибором	
		<i>Рік підготовки:</i>	
		1-й	1-й
		<i>Семестр</i>	
		1-й	1-й
		<i>Лекції</i>	
		30 год.	14 год.
		<i>Практичні</i>	
		20 год.	0 год.
		<i>Лабораторні</i>	
		год.	год.
		<i>Самостійна робота</i>	
		100 год.	136 год.
		у т.ч. ІНДЗ*: - год.	
Форма підсумкового контролю: Іспит.			

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Головна **мета спецкурсу** – ознайомити студентів другого (магістерського) рівня освіти з загальнотеоретичними основами теорії політогенезу в умовах становлення, розвитку і криз цивілізацій.

Завдання: формування у магістрів-політологів здібностей щодо кваліфікованого аналізу сучасних макрополітичних процесів на основі застосування принципів цивілізаційного підходу. Спецкурс «Цивілізація як середовище політогенезу» розрахований на поглиблення загальнотеоретичної і професійної підготовки магістрів політологічного напрямлення ФМВПС ОНУ.

Для сучасної України, яка здійснює вельми складний і конфліктний шлях формування сучасної цивілізованої політичної системи надзвичайно важливим є порівняльний аналіз процесів політогенезу в різних цивілізаційних середовищах. Не менш важливим і актуальним для українського суспільства є визначення свого «культурно-цивілізаційного коду» що забезпечує формування найбільш ефективної і гуманної політичної моделі.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей:**

Інтегральної: Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми дослідницького та/або інноваційного характеру у політичній сфері, що характеризуються невизначеністю умов і вимог, із застосуванням фахових досліджень та/або здійснення інновацій

Загальних (ЗК):

ЗК02. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.

ЗК04. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК05. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.

ЗК06. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК07. Вміння виявляти, ставити та розв'язувати проблеми.

Спеціальних фахових (СК)

СК01. Усвідомлення природи та значення політики як специфічного виду людської діяльності та особливої сфери пізнання, включаючи розвиток уявлень про політику та її сучасні інтерпретації.

СК03. Критичне осмислення проблем та принципів функціонування та закономірностей розвитку влади та публічної політики, політичних інститутів та процесів, гендерної політики, світової політики та політики окремих країн та регіонів.

СК04. Здатність комплексно аналізувати владу та урядування, політичні системи, інститути та режими, політичні процеси та політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.

СК05. Спроможність комплексно використовувати нормативу та емпіричну політичну теорію, методологію політичних досліджень та прикладного політичного аналізу.

СК06. Здатність використовувати широкий спектр концептів і методів для інтерпретації та аналізу політики на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.

Очікувані результати навчання.

В результаті вивчення викладеного матеріалу магістр повинен *знати*:

- сучасні наукові підходи відносно суті, причин виникнення, детермінант і типології цивілізацій, основні способи аналізу і моделювання внутрішньо-цивілізаційних політичних процесів;
- алгоритми виникнення і трансформації цивілізацій, а також механізм становлення політичних відносин та структур в цивілізаційному середовищі;
- чинники стабільності та нестабільності в житті цивілізацій, причини внутрішньо-цивілізаційних криз і історичний досвід їх подолання; роль політичних акторів в цьому процесі.

Вміти:

- застосовувати цивілізаційний метод при аналізі сучасних політичних процесів, та втілювати його в контент своєї наукової роботи;
- аналізувати особливості політичних систем і політичних культур світу, виходячи з вивчення їх цивілізаційного середовища;
- доводити аргументи для обґрунтування культурно-цивілізаційного вибору України у сучасну епоху.

Програмні результати навчання

ПРН 01. Застосовувати для розв'язування складних задач політології розуміння природи та значення політики як специфічного виду людської діяльності та особливої сфери пізнання, включаючи розвиток уявлень про політику та її сучасні інтерпретації, особливостей реалізації влади у різних політичних системах, їх соціально -економічного, історичного та соціокультурного контексту

ПРН 02. Застосовувати спеціалізовані концептуальні знання з політології, що включають сучасні наукові здобутки у сфері професійної діяльності або галузі знань і є основою для оригінального мислення та проведення досліджень, критичне осмислення проблем у галузі та на межі галузей знань.

ПРН 04. Приймати ефективні рішення з питань політики, політичних наук і дотичних проблем, у тому числі у складних і непередбачуваних умовах; прогнозувати розвиток політичних процесів; визначати фактори, що впливають на них і на досягнення поставлених цілей; аналізувати і порівнювати альтернативи; оцінювати ризики та імовірні наслідки політичних рішень.

ПРН 06. Критично осмислювати принципи здійснення влади та публічної політики, політичних інститутів та процесів, світової політики та політики окремих країн та регіонів.

2. Програма навчальної дисципліни «Цивілізація як середовище політогенезу».

Модуль змістовий 1. Типологія цивілізацій. Політичні аспекти цивілізаційного процесу.

Тема 1. Природа цивілізацій та особливості політогенезу.

Цивілізаційний вплив на соціально-політичний, економічний, структурний характер суспільства. (О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін, А. Кребер, С. Хантінгтон та ін).

Аналіз трьох ключових питань: 1. Чи перевищують по інтенсивності внутрішньо-цивілізаційні зв'язки зовнішньо-цивілізаційні? 2. Чи є цивілізація історичним суб'єктом на кшталт націй або держав, що ідентифікують себе із даною цивілізацією? 3. У якому ступені за мозаїкою розрізнених подій і фактів проглядається цивілізаційна цілісність?

Аналіз причин зростання інтересу до теорії цивілізації в ХХІ столітті. Переосмислення традиційної політичної історії, заснованої на причинно-наслідкових зв'язках (ХІХ - кінець ХХ ст.). Обґрунтування методології «горизонтального» впливу цивілізаційного середовища на політику, економіку, громадську свідомість конкретних суспільств і держав.

Тема 2. "Осьовий час" і цивілізація.

Аналіз основних параметрів структурних змін цивілізації в "осьовий час".

Параметр 1. Ідеологізація суспільного життя. (Від до-аксіальної міфологічної невизначеності до ідеологічної визначеності і дискретності ідей, концепцій, теорій "осьового часу"). Ментальна революція, формування особливих сфер знань: філософії, релігії, природознавства. Початок інтелектуальної, "кумулятивної" (накопичувальної) історії людства. Ідеологізація уявлень про основні принципи організації суспільного життя (структура, центральні інститути суспільства, політична боротьба).

Параметр 2. Легітимація соціальних центрів. Формування принципове інших, потенційно всеосяжних спільностей з особливим критерієм членства і авторитету. Визначення членства в спільностях ідеологічними (не тотемними) принципами, формування сфери ідейної боротьби (наприклад ахейці — Троя; елліни — варвари), Сократ, як "загроза" ідеологічному порядку еллінів, Христос, як "загроза" традиційному ідеологічному порядку іудеїв. Затвердження відмінностей між внутрішнім і зовнішнім простором. Формування ієрархічного характеру структури культурних, етнічних, політичних компонентів (на відміну від деспотії звичаю, традиції). Активізація гострих ідеологічних і політичними конфліктів.

Параметр 3. Наявність "великої" і "малої" традицій в житті цивілізації.

Виникнення одного або декількох центрів духовної діяльності. Символічне підкреслення відмінності центру від периферії. Прагнення центру впливати на периферію і підпорядковувати її новим принципам. Формування центру і нових спільностей в контексті "великої традиції", з підпорядкуванням до нього "малої традиції" (Візантія — Київська Русь, Болгарія, Сербія і т.д.). Формування "великих традицій" отримує зовнішній вираз через монументальну архітектуру, створення і сакралізацію священних книг, нормативних текстів. Прагнення "малої традиції" відокремитися від "великої", піддаючи її профанації. (Британський парламент — "Американський парламентаризм").

Параметр 4. Перебудова системи політичних стосунків. Зміни в уявленнях про стосунки між політичною сферою і трансцендентним порядком. Політика підлягає обмеженню на тлі посилення трансцендентного початку. Перетворення уявлення про природу правителя. Монарх (як втілення космічного і земного порядку), що обожнюється, заміщається мирським правителем, що несе відповідальність перед суспільством. Підзвітність як правителів, так і суспільства вищому авторитету. Зміни в об'ємі і ступені інтенсивності соціальних і політичних конфліктів. Завдання боротьби стають більш ідеологізовані, широкомасштабні, нерідко приймають вселенський характер. Самостійні форми організації політичної боротьби. Нові можливості зміни соціального ладу. Формування поняття про людські права.

Параметр 5. Новий рівень соціальних конфліктів.. Політичні конфлікти набувають ідеологізованого характеру. Гетерогенні орієнтації і опозиційні течії у соціумі. Конкуренція різних шляхів порятунку людства і встановлення нового громадського і культового порядку (в т.ч. утопічні доктрини). Зіткнення ортодоксії і гетеродоксії - рушійна сила історичного розвитку.

Параметр 6. Становлення інтелектуальних і духовних еліт. Новий тип духовної еліти, (замість старої жрецької касти). Древньоіудейські пророки і священики, міські філософи і софісти, конфуціанські книжники, індуські брахмани, буддійські ченці, ісламські улеми). Статусна самосвідомість нової еліти, екстраполяція на великі спільноти і регіони. Схильність неполітичної еліти вважати себе за рівну можновладцям, претензія на вище місце в ієрархії. Виникнення "плюральных еліт" (культурних, політичних, освітніх) з їх специфічними уявленнями про суспільний і культурний лад. Серед них виділяються: а) політична — така, що має безпосереднє відношення до регуляції влади; б) культурна, яка формулює моделі соціальної поведінки і конструює нові сенси діяльності: у) морально-правова — та, що формулює принципи солідарності і сприяє створенню суспільної взаємодії. Регулювання основних ресурсів даного суспільства (господарських, політичних, культурних). Поєднання організаційних і примусових заходів з виробленням світоглядних систем.

Тема 3. Природні спільноти і політогенез.

Існують в рамках природного циклу. Кочовий або напівкочовий спосіб життя. Колективний устрій (спільнота: родова, кланова, плем'я). Спільність території і долі членів общини. Відсутність держави. Політична консолідація не далі союзу племен. Влада лідера спирається або на генеалогічну спорідненість (спадкові вожді) або на традицію (вибори вождя племені). Елементарна суспільна ієрархія: вождь, жерці (шамани, волхви, чаклуни). Містичний зв'язок між людьми і космосом (універсумом). Магічні дії (“езотерика” ХХІ ст. як своєрідне “повернення” до магії). Наявність патріархального рабства.

Господарська діяльність двох типів: 1. промисловий (охота, збиральництво) 2. скотарство (кочове скотарство) Господарське життя підпорядковане природному циклу (немає ”прориву” за сферу природи).

Кочові племена скотарів — Велика Рухомість. Сезонна міграція. Пасовища — колективна власність. Скотарство як лад життя. Охоплення Передньої Азії, Північної Африки, Аравії, Південної Сахари, на території нинішніх Казахстану, Киргизії, Алтаю, Туви, Джунгарії, Монголії, Маньчжурії. У тундровому Сибіру кочові суспільства скотарств існували впродовж останніх 1,5 тис. років.

Презирство до осілого життя. Відсутнє поняття минулого і майбутнього. Немає ідеї про необхідність змін та розвитку. Існує лише час поточний і час вічний, в якому живуть боги і духи померлих предків. Одночасно: незмінність гармонії, єдність з природою. Підтримується системою табу. Все нове виводить систему з рівноваги. Кара — смерть. Культура втілена в міфології (передаваною усно). Відсутність письмової культури. Зникнення народу рівносильне зникненню культури.

Багатство і своєрідність духовних систем природних спільнот. (Глибоке чуття світу, інтуїтивне використання законів природи, розвиток наочного мислення: запам'ятовування кольору, запаху, поведінки). Астрономічні і метеорологічні знання, знання природних явищ. (Стан магічного зв'язку з природою, внутрішній “космізм” людини). Міфологія: своєрідна і ефективна форма пізнання на основі образного мислення. (Теорія теплового розширення всесвіту давно була сформульована і зафіксована в міфах). При зіткненні із сучасною раціональною, прагматичною цивілізацією, народи природних спільнот з їх міфологічною культурою швидко деградують (при збереженні стійких язичницьких та міфологічних структур свідомості).

Тема 4. Сакральні цивілізації: політичний вимір.

В основному представлені Сходом. Класичний варіант: Єгипет, індієтська Індія, конфуціанський Китай. Група цивілізацій, що має лінійний,

але сповільнений розвиток. (Арабо-мусульманська цивілізація, цивілізації середньовічної Європи — східної і західної), аналогічні спільноти в Азії, Африці, Америці).

Характерні риси: 1. Харизматичний характер суспільної свідомості. 2. Пізнання дійсності не тільки через емпіричний досвід, але і через систему релігійних догматів. 3. Мета існування суспільств — рух до вищого трансцендентного суспільного ідеалу. Зосередженість на духовному — відмінна риса сакральних цивілізацій.

Обожнювання правителів: (фараонів, монархів, духовних осіб). Суспільства, які побудовані на принципах колективізму. Особовий початок розвинений слабо. Громада — найважливіший елемент суспільного устрою. Класові категорії мало застосовуються. Ієрархія будується за кланово-корпоративним, становим принципом. Приватна власність - не є домінуючою. Корпоративні форми власності (громадська, державна). Корпоративне володіння ресурсами (водою, землею і так далі). Верховний власник — громада, держава, централізована влада (репрезентована правителем). Приналежність до влади дає право на власність (але не гарантоване). Як результат: гроші вкладалися в розкіш, не перетворюючись на капітал, що працює. Всі зв'язки в суспільстві замкнуті на вертикальних владних структурах.

Горизонтальні, незалежні від влади, зв'язки (економічні, культурні, політичні) між общинами — відсутні. Свавільля і корупція. Общини тяжіють до автаркії, замкнення. Сакральна держава - не надбудова, а частина базису. При ослабленні сакральної держави суспільство розпадається.

Тема 5. Античний світ. Зародження демократії.

Виникнення суспільств античної Греції (VIII-VI ст. до н.е.) Поняття античної, або греко-латинської цивілізації (О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін). Рим (імператорський період) — етап завершення і розкладання античної цивілізації. Залежність Риму від грецьких естетичних, релігійних і політичних еталонів.

На першому плані — приватновласницькі стосунки, панування приватного товарного виробництва, орієнтованого на ринок. Перший в історії зразок демократичного правління. Демократія — головний критерій відмінності Європи від Азії (народовладдя, свобода, змагання, як антипод тотальному пригніченню і раболіпності). Тиранія: вихваляння влади як самоприниження громадян. Деспотія: вимкнення людей з суспільного життя, перетворення їх на натовп. Дихотомія “елліни – варвари”. “Варвари” як ті що не заслуговують людського звання, та можуть бути тільки рабами.

Місто як визначник обличчя полісної цивілізації (культура, політика, економіка). Полісна структура та суверенітет громадян – вільних власників і виробників. Право і обов'язок брати участь у вирішенні державних і

суспільних питань. Економічне життя поліса – на базі приватної власності (як найважливіше цивільне право). Самосвідомість римлян як повноправних і вільних, самостійних господарів, які не працюють ні на кого іншого (життя на платню – означає бути рабом). Провідний чинник – приватна власність на землю. Ремесло і торгівля (як функція землеробства). Розвинена монетарна система, визначення курсової вартості золотих, срібних і бронзових монет, позиковий капітал. Вперше: постановка і пошук відповіді на потребу знайти розумне поєднання суспільних інтересів і інтересів особи. Формування теорії правової держави.

Тема 6. Візантійська цивілізація. Ортодоксія та “симфонія влад”.

Візантійська цивілізація – синтез античної традиції і ортодоксального християнства. К. Леонт'єв (1831 – 1891). IX ст. – початок розбіжності візантійської і західної культур. Деякі загальні риси 2-х цивілізацій (західнохристиянської і східнохристиянської), що розходяться: а) тотальність християнства як основи духовного життя цивілізації; б) виразна соціальна і духовна ієрархія; у) підпорядкованість особи духовному і соціальному цілому.

Відмінності: А) Візантія як «пряма і законна» спадкоємиця Риму. Константинополь - Новий Рим, громадяни Візантії - ромеї (римляни). Зах. Європа як історичне «відхилення». б) Православна релігія як «єдино істинна». Решта варіантів християнства сприймаються як «пошкоджені». «Симфонія влад» як протилежність “цезарепапізму” .

Історичні особливості: столиця побудована на місці старої грецької колонії Візант (VII ст. до н.е.). 1000-річна історія держави. Загибель в 1453 р. під ударами турків–османів. Складна територіальна і етнічна структура. Розміщення на трьох континентах (Європа, Азія, Африка) В складі імперії: Балкани, Мала Азія, Єгипет, Сирія, Палестина, Кіренаїка, частини Месопотамії, опорні пункти в Криму (Херсонес), на Кавказі (Вірменія, Грузія), деякі райони Аравії. З У ст. – Далмація. Переважання грецьких областей: (Пелопонес, анклав грецької культури в Малій Азії). Вигідне географічне положення Константинополя. Збереження всіх привілеїв Риму. Величезна імператорська варта і палацова челядь Строкатий склад населення: греки, фінікійці, слов'яни. вірмени, грузини, понтійські греки, араби, євреї, ілірійці. Домінування греків. (Переважали в органах управління, законодавства, місцевому управлінні). Державна, імперська мова – грецька. Включення завойованих народів до складу єдиної держави (при збереженні самобутності, звичаїв, культури, місцевих мов).

Домінування ортодоксії. Антична основа з посиленням східних впливів. З розділом імперії на Східну і Західну розділення християнства. Католицизм як «відхід від дійсної віри» – схизмати. Остаточний розкол з 1054 р. Постійні трансформації в західному християнстві (католицизм, лютеранство, англіканство, баптизм, єговізм.). Православ'я: вірність початковому «стоянню у вірі». Нездатність Візантії (на відміну від західного

католицизму) забезпечити єдність православного світу. Розділення на 15 самостійних (автокефальних) церков. Відсутність єдиного центру, подібного до Ватикану і Римського Папи. Нова ментальність на основі православної традиції. Порівняння менталітетів: у античності свобода як необмежене право особи розпоряджатися собою і своїми можливостями; у православ'ї — як свобода духу, свобода пошуку істини, вільне наближення до божественної досконалості. Складне ієрархізоване уявлення про свободу, допущення різних мір свободи.

Уявлення про циклічний час. Поняття мінливості миру у поєднанні з переконанням про повторюваність суспільних метапроцесів. На вищому духовному рівні збереження християнського уявлення про лінійний і фінальний час.

Жорстка централізація Візантійської держави. Імператор – носій верховної влади, наділений сакральними функціями. Сенат, армія (воєначальники), мешканці Константинополя як суб'єкти політики. Кінний цирк Константинополя як своєрідний політичний клуб. Боротьба партій «синіх» і «зелених». Відсутність порядку престолонаслідування. Величезна роль армії. «Візантійський стиль» демократії (використання насильства і змов в політичній боротьбі).

Тема 7. Цивілізація середньовічної Європи: політичний аспект.

Середньовіччя – особлива цивілізація в Західній Європі. До завоювання римлянами Європа – ареал природних спільнот (германці, кельти, слов'яни). «Романізація» Європи. Інфільтрація в інші суспільства римських предметів розкоші, культури, зразків одягу, стилів поведінки, техніки, римського права, звичаїв і традицій. Римські завоювання в Європі і зворотне вторгнення європейських варварів – могутня «інтерференція» цивілізаційних цінностей. Поступове руйнування природних спільнот в Європі, зародження особливої цивілізації. Важливий показник – поява писемності (у германців – рунічна писемність з проникненням грецького і римського алфавітів).

476 р. – падіння Римської Імперії. Початок Середньовічної історії. Згасання античної традиції (закриваються старовинні римські школи, забуваються наукові досягнення греків). Відмирання латинської мови. Становлення нової цивілізації як тривалий процес. «Велике переселення народів» (1У – У1 вік). Війна як головний спосіб добування ресурсів. Після краху Риму: зміна духовних і ціннісних орієнтирів, перебудова ментальності. Вирішальна роль християнства. IV – V в.в розповсюдження християнства серед готів, вандалів, бургундів, лангобардів, франків (аріанство).

Перші ранні держави: Вестготське королівство (418) Бургундське (V ст.) Остготське (493) Франкське (486). Роль латинської мови (особливо в початковий період). «Салічна правда» (франки). Штрафи – в римських грошових одиницях. Запозичення з римської агротехніки, ремісничого виробництва, соціальної організації, правової культури, державного устрою. Посилення відмінностей від Римської імперії.

Політичний устрій: Король – вища законодавча, адміністративна, військова і судова влада. Сакралізація влади (визнання влади як релігійного джерела). Коронація, як акт перетворення правителя в помазаника Божого.

Суспільна система. Принципи васалітету (включаючи поняття свободи). Король – перший з дворян. Васалітет (з певним делегуванням повноважень) – перші кроки до децентралізації влади. Васальні стосунки і властивий ним імунітет – головна системоутворююча властивість середньовічної цивілізації. Мандрівне лицарство. Чернече-лицарські ордени.

Сільський характер середньовічного суспільства на відміну від античного (міського, полісного). VI в.: стрімкий крах римських міст. Занепад і деградація міських ремесел, різке скорочення торгових стосунків, перехід до натуральних форм господарства.

Первинне відставання європейських міст по відношенню до Візантії, Арабського Халіфату, класичного Сходу (Індія, Китай). Село – центр економічного і соціального життя. Земля – головна цінність. Громадсько-корпоративний устрій: цехи, гільдії, лицарські ордени, церковні і сільські громади.

Індивід в «мережі» зобов'язань, релігійних норм, взаємних послуг. Відсутність права на унікальність, неповторність. У мистецтві - абстрактна людина, з ознаками приналежності до певного рангу в соціальній ієрархії. Свобода як гарантований статус в суспільстві.

IX – XI ст. період кризи, роздробленості, громадянських воєн. Розгул сепаратизму (герцогства, графства, єпископства, міські комуни, республіки). Занепад папства.

IX століття. Франкська імперія Карла Великого (800-840). У його складі – території сучасних Франції, Німеччини та Італії, низки інших держав Європи. Офіційна назва «Імперія Заходу» (Empire d'Occident). Германці як сила, що протистоїть розпаду (продовжувачі існування цілісної Європи на декілька століть). 962 р. н.е. Оттон I захоплює Рим, коронується імператорською короною. Створення нової Римської імперії німецької нації протягом 7 століть. Хрестові походи – пошук додаткових ресурсів для цивілізації, що розкладається. Занепад Священної Римської імперії німецької нації (до XVIIст.).

Тема 8. Ісламська цивілізація: політичний вимір.

Збереження фундаментальних рис цивілізації східного типу при переході від циклічного характеру до лінійного характеру розвитку. Харизматичний характер суспільної свідомості, роль релігії і її служителів, корпоративність, колективізм. Відмінності від християнського Заходу. Виник в Західній Аравії (початок VIIст.). Сприйняття моральних і релігійних цінностей іудаїзму і християнства. Ідеологічний вираз глибинних процесів на арабському світі мовою світової релігії. Нові ціннісні орієнтації і ідеали для людей.

Сунізм як ортодоксальний правовірний напрям, що не допускає особистих міркувань, асоціацій, самотійних оцінок. Основне правило: не ставити

питання, не робити порівнянь, підкорятися визнаним авторитетам. У шаріаті (мусульманському праві) – обрядовість, ритуальність, яка доведена до дрібниць.

Шиїзм – виникнення в другій половині VII століття (в рамках опозиції до влади халіфів). Визнання Корану Словом Божім. Можливість його тлумачень іносказань, наявність свого священного переказу, свої свята на честь мучеників.

Іслам: відсутність відмінностей між релігійною організацією і державою. Халіф – верховна світська і духовна влада, що забезпечує реалізацію вимог Корану. Вся земля в державі – власність держави в особі халіфа. Для всіх останніх – право володіння. Корпоративний характер мусульманської цивілізації (родова, кланова община). Набагато жорсткіша, ніж у Європі, регламентація цехового виробництва. Неможливість проводити те, що не наказане статутом.

Розпад Арабського Халіфату. Утворення безлічі держав. «Мусульманський пояс» - Південь Азії і Європи, Північ Африки, від Малайзії до Атлантичного океану. Деякі анклави - під владою кочівників. Кочівники Середньої Азії, Казахстану, Поволжя — резерв для розширення ісламської цивілізації. Особливість: мусульманська духовна традиція не відрізняється глибиною та міцністю (досвід монголо-татарського панування).

Прагнення ісламських духовних інститутів підпорядкувати собі державу, перетворити її на релігійну організацію. Ортодоксальне тлумачення: держава – громада віруючих. Цивільний правитель – Божий підлеглий, покликаний виконувати вимоги шаріату. До кінця XX століття стрімке зростання чисельності прихильників Ісламу (з 200 млн. до 1,2 млрд. – в 6 разів). Іранська революція: нова модель суспільно-політичного устрою (вищий релігійний нагляд над інститутами державної влади). Ісламська цивілізація і західноцентрична модель глобалізації.

Змістовий модуль 2. «Цивілізаційний фактор глобальних трансформацій».

Тема 9. Становлення сучасної європейської цивілізації. Ідея Заходу.

Сучасне європейське поняття «цивілізація» як категорія, що відображає спільність цінностей європейського «загального будинку».

ОСНОВНІ РИСИ МЕНТАЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАРОДІВ.

1. Уявлення про лінійний швидкоплинний час, який складається з трьох ступенів: а) минуле: те, що відбулося, де нічого вже не можна змінити, можна лише брати уроки. б) сьогодення: поле активної дії людини, активного впливу на хід подій, життя суспільства. в) майбутнє: те, що має

- бути, приховане, невідоме; людина своєю активною діяльністю в сьогоденні може певною мірою підготувати майбутнє.
2. Ідея прогресу, необхідності постійного розвитку і вдосконалення суспільства і людини (іудео-християнська традиція). Основа: притча про Мойсея, (втеча з полону – рух в часі від рабства до свободи, до землі обітованої, від нерівності і пригноблення – до рівності, справедливості і Божої вибраності).
 3. Життя – кредит, який потрібно повернути з відсотками. Призначення життя для вдосконалення себе і навколишнього світу. Після смерті – вищий суд, присудження кожному по його заслугам. Необхідність постійного розвитку як цінність.
 4. Ідеологія індивідуалізму. Пріоритет інтересів особи. Індивідуалізм – тип поведінки, що історично склався, має соціально-психологічну і світоглядну мотивацію. Акцент на самоцінність індивіда, його свободу, автономію. Одночасно – відповідальність людини за себе, свою сім'ю. Багатоваріантність поведінки, зокрема політичної. Межі індивідуалізму визначаються нормами суспільної моралі і законами країни. Стійкий баланс інтересів особи і суспільства. Конкретний, прагматичний характер цілей діяльності людини. Християнство як суспільна мораль. Протестантська ділова етика: скромне особисте споживання, але розвинуте діло.
 5. Утилітарний тип розвитку: споживання ресурсів, робочої сили, інтелекту, що розширюється. Епоха географічних відкриттів і колоніальних воєн. Використання потенціалу всієї планети. Досягнення Заходу як досягнення всього людства. Експлуатація колоній. Експорт європейського типу розвитку, залучення світу у Західну цивілізацію.
 6. Плюральна структура суспільства, розвинена форма класової організації: (профспілки, партії, програми і ідеології). Руйнування корпоративної структури середньовічного суспільства. XIV – XV ст. занепад цехової організації, розпад селянської громади. Приватна власність і ринкова економіка, формування класових інтересів, поява класової боротьби.
 7. Політичні партії. Від латинської «парс». – частина. Політично активна і організована частина класу, соціального шару, або групи, що виражає і формує їх інтереси, уявлення про шляхи розвитку суспільства. Виникають в суспільствах з вираженою соціально-класовою диференціацією. Перші партії – в епоху античності (далекі від сучасних структур) Сучасні партії – широкі об'єднання, що мають програму дій, організаційні принципи, побудовану на їх основі структуру, а також масову базу в особі тих, що голосують на виборах, учасників партійних заходів. Вперше виникли в Зах. Європі, потім в інших частинах світу в епоху буржуазних революцій.
 8. Правова демократична держава. У класовому суспільстві неминуче надає еліті високий статус. В той же час виступає в ролі регулятора соціально-класових стосунків, інструменту для вирішення соціальних конфліктів, реалізації ідей розвитку. Форма правової держави – демократія.

Припускає згоду керованих громадян на те, щоб ними управляли. Здійснюється через участь населення у виборах органів влади.

Тема 10. Соціокультурні витоки західно-центризму (лінія Фукуями).

Ідеї західно-центризму пронизують собою науку, мистецтво, суспільну свідомість, політику. Самосприйняття Заходу як «центра Просвіти», по відношенню до «периферії». Початок від Аристотеля (все, хто не елліни – частина навколишньої природи, як рослини, або тварини). Гегель: теза про Європу як завершення всесвітньої історії, втілення Абсолютного духу. Маркс і Енгельс: з Європи рушить революція, всесвітнє звільнення. Сучасне поняття європейської цивілізації як віддзеркалення ідеї єдності народів Європи.

Проблема: Західний шлях як генератор суперечностей виробництва і споживання. Психологія утилітаризму та необмеженого споживацтва – загроза руйнування загальнолюдських цінностей (Г. Маркузе: “Одномірна людина”).

Поняття «цивілізованого» в лексиконі французьких філософів ХУІІ століття. Бінарне зіставлення «цивілізація – варварство». Теоретична основа експансії Європейської цивілізації і переділу світу.

Відмова від бінарної формули «цивілізація-варварство» після Другої світової війни в середині ХХ століття. Розпад британської колоніальної імперії, ланцюг антиколоніальних революцій, формування соціалістичної системи: нова бінарна формула: «світовий соціалізм» і «світовий капіталізм» с двома протилежними ідеологіями: комуністичної і ліберальної.

Кінець 80-х – початок 90-х р.р. ХХ сторіччя. Перемога Заходу в «холодній війні», розвал СРСР. «Лінія Фукуями»: Західна цивілізація як матриця для решти світу. «Завершення історії». Технології З. Бжезінського. «Велика шахівниця» - стратегія вибудовування американської монополярної моделі.

Тема 11. Історія світу як процес “зіткнення цивілізацій” (лінія С. Хантингтона).

«Лінія Хантингтона»: світ рівноважних самостійних цивілізацій, орієнтованих на взаємодію і конфлікт.

П'ять основних тез:

1. Вперше в історії с кінця ХХ в. глобальна політика стає і багатополосною і поліцивілізаційною. Модернізація відділяється від вестернізації.

2. Баланс впливу між цивілізаціями зміщується. Відносний вплив Заходу знижується. Росте економічна, політична і військова потужність азійських цивілізацій. Демографічний вибух ісламських країн має дестабілізуючі наслідки, як для самих мусульманських держав, так і для їх сусідів. Незахідні цивілізації знов підтверджують цінність своїх культур.

3. Виникає світовий порядок, заснований на цивілізаціях. Суспільства, що мають культурну схожість, співробітничать одне з одним. Спроби перенесення суспільств з однієї цивілізації в іншу виявляються безплідними. Країни групуються навколо провідних або стрижневих країн своїх цивілізацій.

4. Універсалістські претензії Заходу все частіше приводять до конфліктів з іншими цивілізаціями, особливо з ісламом і Китаєм (а зараз і православною цивілізацією російським центром). На локальному рівні відбуваються зіткнення на лініях розлому між цивілізаціями, що стимулює об'єднання «споріднених країн».

5. Виживання Заходу залежить від того, чи підтвердять знов США свою західну ідентифікацію. Чи приймуть жителі Заходу свою цивілізацію як унікальну, а не як універсальну. Уникнути глобальної війни цивілізацій можна лише тоді, коли світові лідери приймуть полі-цивілізаційний характер глобальної політики і почнуть співробітничати для її підтримки.

Тема 12. Поліцивілізаційний характер світової політики в XXI столітті. Цивілізаційний вибір України.

Оцінка С. Хантингтоном сучасного світу у рамках полі-цивілізаційного підходу:

- В світі набирають силу процеси макрорегіональної інтеграції. Саме вони породжують протидіяти процесам культурного твердження і цивілізаційної самосвідомості
- Сучасний світ поки що зберігає бінарне ділення, але в абсолютно новому сенсі. Сучасне бінарне ділення, це протистояння між Заходом, як поки що домінуючою цивілізацією і рештою цивілізацій, що набирають силу, але поки що мають між собою мало загального. Сучасний світ роздільний на західну і не-західну сукупності. Західна сукупність поки зберігає вищий ступінь внутрішньої інтеграції.
- Національні держави залишатимуться найбільш важливими гравцями на світовій сцені, але їх інтеграція, союзи і конфлікти між ними, визначатимуться культурними і цивілізаційними чинниками.
- В світі посилюються анархічні процеси, розповсюджуються міжплеменні і національні конфлікти. Проте найбільш серйозними і загрозованими конфліктами є конфлікти між державами, або їх групами, що відносяться до різних цивілізацій.
- Історичний шлях та цивілізаційний вибір України у першій чверті XXI ст.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тим	Кількість годин
-------------------------------	-----------------

	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Модуль Змістовий 1. Типологія цивілізацій. Політичні чинники цивілізаційного розвитку.												
Тема1. Природа цивілізацій та особливості політогенезу.	11	2	2			7	11	2				9
Тема2. Осьовий час і цивілізації.	10	2				8	8					8
Тема3. Природні спільноти і політогенез.	10	2				8	8					8
Тема4. Сакральні цивілізації: політичний вимір.	10	2				8	9					9
Тема5. Античний світ. Зародження демократії.	11	2	2			7	10	2				8
Тема6. Візантійська цивілізація. Ортодоксія та “симфонія влад”.	11	2	2			7	9					9
Тема7. Цивілізація середньовічної Європи: політичний аспект.	12	2	2			8	11	2				9
Тема8. Ісламська цивілізація: політичний вимір.	11	2	2			7	10	2				8
Разом за змістовим модулем 1	86	16	10			60	76	8				68
Модуль Змістовий 2. Цивілізаційний фактор глобалізації.												
Тема9. Становлення сучасної європейської цивілізації. Ідея Заходу.	16	4	2			10	18	2				16

Тема10. Соціокультурні витоки західно- центризму (лінія Фукуяма).	14	2	2			10	18					18
Тема11. Історія світу як процес “зіткнення цивілізацій” (лінія С. Хантінгтона).	16	4	2			10	18	2				16
Тема12. Поліцивілізаційний характер світової політики в ХХІ столітті. Цивілізаційний вибір України.	18	4	4			10	20	2				18
Разом за змістовим модулем 2	64	14	10			40	74	6				68
Усього годин	150	30	20			100	150	1 4				136

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вплив культури на соціально-політичний, економічний та структурний характер суспільства. (О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін, А. Кребер, С. Гантінгтон).	2
2	Перебудова системи політичних стосунків в цивілізаціях «осьового часу».	2
3	Політогенез в умовах Античної цивілізації	2
4	Сакральна цивілізація: соціокультурні особливості.	2
5	Цивілізація Середньовічної Європи: особливості політогенезу і зовнішньополітичних стосунків	2
6	Цивілізаційні основи Ісламського світу:	2
7	Візантійська цивілізація – синтез античної традиції і ортодоксального християнства.	2
8	Основні чинники формування європейської цивілізації сучасного типу.	2
9	«Лінія Фукуяма» і «лінія Хантінгтона» в сучасному глобальному політичному процесі.	2

10	Глобальний і цивілізаційний аспекти сучасної світової політики.	2
----	---	---

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (д.в.)	Кількість годин (з.в.)
1	Природа цивілізацій та особливості політогенезу.	7	9
2	Осьовий час і цивілізації.	8	8
3	Природні спільноти і політогенез.	8	8
4	Сакральні цивілізації: політичний вимір.	8	9
5	Античний світ. Зародження демократії.	7	8
6	Візантійська цивілізація. Ортодоксія та “симфонія влад”.	7	9
7	Цивілізація середньовічної Європи: політичний аспект.	8	9
8	Ісламська цивілізація: політичний вимір.	7	8
9	Становлення сучасної європейської цивілізації. Ідея Заходу.	10	16
10	Соціокультурні витоки західно-центризму (лінія Фукуями).	10	18
11	Історія світу як процес “зіткнення цивілізацій” (лінія С. Хантингтона).	10	16
12	Поліцивілізаційний характер світової політики в XXI столітті. Цивілізаційний вибір України.	10	18

9. Методи навчання

Для розв’язання учбово-професійних завдань навчальної дисципліни застосовано комплексний підхід до діяльності у процесі навчання. Використовуються класичні дидактичні методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (лекція-пояснення, бесіда, контроль, самоконтроль, взаємоконтроль і т.п.)

Основні форми (методи) проведення занять – це різні типи лекцій, а також семінарські заняття - теоретичне обговорення питань, дискусія, конференція, співбесіда, реферативна форма, презентація, інтерактивний онлайн дискурс.

**10.Форми контролю і методи оцінювання
(у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)**

Застосовано два види контролю : *поточний та підсумковий.*

Поточний контроль проводиться під час лекцій, семінарських занять, а також виконуючи окремі самостійні (індивідуальні) завдання. Підсумковий контроль складається з результатів поточного контролю плюс письмова робота (*модульна*).

Для студентів, які не виконали програму курсу з будь-яких причин, проводиться *іспит* (екзамен) за окремим переліком питань.

Основні форми контролю – перевірка самостійно підготовленого конспекту, реферату з вивченої літератури, співбесіда, письмова контрольна робота.

Підсумковий контроль – іспит

Критерії оцінювання результатів навчання:

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
Відмінно	студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом на підставі наданої викладачем літератури; вільно та аргументовано викладає вивчений матеріал під час усних виступів та письмових відповідей; повністю розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому додаткову літературу; висловлює свої думки, робить висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки. Здобувач проявляє креативний підхід до виконання індивідуальних завдань та самостійної роботи; проводить аналіз та порівняння вивченого матеріалу.	творчо розкриває сутність практичних питань під час семінарського заняття, використовуючи додаткову літературу; використовує теоретичні знання при виконання індивідуальної та самостійної роботи; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.

Добре	добре володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; вільно використовує категоріальний апарат дисципліни; при представленні деяких питань не вистачає аргументації відповіді та застосування додаткової, самостійно вивченої інформації; допускаються при цьому окремі дрібні неточності.	правильно відповів на більшість запитань від викладача; виконав всі індивідуальні та самостійні завдання, але не достатньо повно їх розкрив та не використав додаткову літературу.
Задовільно	володіє навчальним матеріалом та категоріальним апаратом на початковому рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час відповідей та не надає аргументації щодо них.	має елементарні навички виконання завдання; правильно відповідає на половину запитань; виконав на достатньо примітивному рівні індивідуальні та самостійні завдання.
Незадовільно з можливістю повторного складання	студент володіє навчальним матеріалом на початковому рівні; не володіє категоріальним апаратом; не може надати чітких відповідей та робити висновки.	не виконав індивідуального та самостійних завдань, але може дати відповідь на декілька питань для підсумкового контролю.
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє категоріальним апаратом та навчальним матеріалом	не виконав індивідуальне та самостійні завдання та не може дати відповідь на жодне питання з підсумкового контролю

11. Питання для підсумкового контролю

1. Аналіз причин зростання інтересу до теорії цивілізації в ХХІ столітті.
2. ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ СТРУКТУРНИХ ЗМІН ЦИВІЛІЗАЦІЇ В "ОСЬОВИЙ ЧАС".
3. Зіткнення ортодоксії і гетеродоксії - рушійна сила історичного розвитку.
4. Вплив культури на соціально-політичний, економічний, структурний характер суспільства. (О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін, А. Кребер, С. Хантінгтон та ін).
5. Колективний устрій природних спільнот.
6. Багатство і своєрідність духовних систем природних спільнот
7. Зосередженість на духовному — відмінна риса сакральних

- цивілізацій.
8. Сакральна держава - як частина базису, гарант соціальної стабільності (Єгипет, індуїстська Індія, конфуціанський Китай та ін.).
 9. Поняття античної, або греко-латинської цивілізації (О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін та ін.).
 10. Рим (імператорський період) – етап завершення і розкладання античної цивілізації.
 11. Місто як визначник обличчя полісної цивілізації (культура, політика, економіка).
 12. Полісна структура та суверенітет громадян – вільних власників і виробників.
 13. Візантійська цивілізація – синтез античної традиції і ортодоксального християнства.
 14. Візантія як «пряма і законна» спадкоємиця Риму.
 15. Православна релігія як «єдино істинна». «Симфонія влад» як протилежність “цезарепапізму” .
 16. Середньовіччя – особливий цивілізаційний стан в Західній Європі.
 17. Суспільна система Середньовіччя. Принципи васалітету.
 18. Іслам. Збереження фундаментальних рис цивілізації східного типу при переході від циклічного характеру до лінійного характеру розвитку.
 19. Сунізм як ортодоксальний правовірний напрям, що не допускає особистих міркувань, асоціацій, самостійних оцінок
 20. Шіїзм – виникнення в другій половині УІІ століття. Можливість тлумачень іносказань, наявність свого священного переказу Корану.
 21. Ісламська цивілізація і західноцентрична модель глобалізації.
 22. Сучасне європейське поняття «цивілізація» як категорія, що відображає спільність цінностей європейського «загального будинку».
 23. Самосприйняття Заходу як «центра Просвіти», по відношенню до «периферії»
 24. «Лінія Фукуяма»: Західна цивілізація як матриця для решти світу. «Завершення історії».
 25. «Лінія Хантингтона»: світ рівноважних самостійних цивілізацій, орієнтованих на взаємодію і конфлікт.
 26. Історичний шлях та цивілізаційний вибір України

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Орієнтовний приклад для екзамену

Поточний контроль			Модульний контроль 1	Модульний контроль 2	Підсумковий контроль	Сума балів
Змістовий	Змістовий					

модуль 1	модуль 2					
25	25		10	10	30	100

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 - 100	A	відмінно
85 - 89	B	д о б р е
75 - 84	C	
70 - 74	D	
60 - 69	E	задовільно
35 - 59	FX	незадовільно
0 - 34	F	

13. Методичне забезпечення

1. Робоча програма дисципліни
2. Силабус дисципліни
3. Попков В.В. Попкова Е.В. Цивілізаційні аспекти глобального політичного процесу. Ісламський фактор /Попков В.В. Попкова Е.В. Одеса, «Освіта України», 2018. - 84 с.

14. Рекомендована література

Основна

1. Алексеєнко І. Світові цивілізації в історичній динаміці// Політичний менеджмент. - 2004, №3, с. 152-162.
2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Деніел Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – К.: Либідь, 1996. – С. 194-250.

3. Гантінгтон Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Семюел П. Гантінгтон Пер. з англ. Н. Климчук. — Львів: Кальварія, 2006. — 474 с. ISBN 966-663-189-X
4. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. Т. 1.// Дж. А. Тойнбі. — К.: Основи, 1995.
6. Тоффлер Е. Третя Хвиля / Елвін Тоффлер. — К.: Всесвіт, 2000. — 480 с
7. Удод О. Цивілізаційний вимір України між Сходом і Заходом / Олександр Удод, Михайло Юрій // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 12-29.
8. Фергюсон Ніл. Цивілізація. Як захід став успішним. Шість козирів у колоді Заходу// Ніл Фергюсон. - К.: Наш формат, 2018. - 488 с.
9. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії. Національна доповідь / ред. Кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. — К.: НАН України, 2016. — 284 с. ISBN 978-966-02-8191-2
10. Buchanan Patrick The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization. / Patrick Buchanan.-NYGriffin/ 2002/ - 320 p.
11. Fernandez-Armesto Felipe. Civilizations: Culture, Ambition, and the Transformation of Nature/ Felipe Fernandez-Armesto: NY Free Press. 2002 – 560 p.
12. Osborn R. Civilization: A New History of the Western World / R. Osborn^ New York : Pegasus Books 2006 — 570 p.
13. Toynbee Arnold J. Civilization on Trial - Meridian Books; Later Printing edition (January 1, 1958) -348 p.
14. Wells H. G. A Short History of the World /H. G. Wells Digireads.com 2010 – 180 p.

Додаткова.

1. Бжезинський З. Стратегічне бачення: Америка і криза світової влади/Бжезинский З -К: Літопис, 2012 - 168 с.
2. Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 400 с.
3. Даймонт М.И. Евреи, Бог и история./ М.И. Даймонт – Израиль: Библиотека-алия. 1979 – 532 с.
4. Зірен Ф. Майбутнє? Китай! / Франк Зірен. - К.: ДП “Бурда-Україна”, 2021. - 352 с.
5. Концен П. Фанатизм[пер с англ.]. – Х: «Гуманітарний центр», 2011. – 388
6. Лао-Цзи. Китайська класика на китайській та українській мовах. (Наук. ред. доктор філос. н., професор ОНУ ім І.І. Мечникова В.В. Попков. // КНР, Видав. Далянського Технологічного університету. 2021 — 203 с.
7. Лиллекер Д. Политическая коммуникация. Ключевые концепты [пер с англ.]. – Х.: «Гуманитарний центр», 2010 – 300 с.
8. Лоуренс ЛеДюк. Участницька демократія: Референдуми в теорії та на практиці. Пер. з англ. Р.Ткачук. – Харків, Центр освітніх ініціатив, 2002. – 160 с.
9. Михальченко Н.И. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее/ Н.И. Михальченко. – К.: ИПиЭНИ имени И.Ф. Кураса НАН Украины, 2013. – 340 с.
10. Соціокультурні чинники трансформації політичної реальності у ХХІ столітті.: Монографія / [Ред. Кол.: В.В. Попков (наук. Керівн), Є С. Огаренко, Н.Є. Степанова, О.Ю. Хорошилов] – Одеса: *Одес. Нац. Ун-т ім І.І. Мечникова*, 2020. - 296 с.
11. Шахай А. Якубовски М. Философия политики. Перекл. з польськ. – Харків. «Гуманитарний центр», 2011. – 234 с..

12. Brzezinski Zbigniew The Grand Chessboard : American Primacy and Its Geostrategic Imperatives //Zbigniew Brzezinski. - Ingram Publisher Services, 2017. - 256 с.
13. Brzezinski Zbigniew.America and the World : Conversations on the Future of American Foreign Policy//Zbigniew Brzezinski. - Ingram Publisher Services, 2009. - 304 с.
14. Wallerstein, I. Geopolitics and Geoculture. Essays on the Changing World-System // I. Wallerstein: Cambridge, 1992

Електронні ресурси

1. Донцов Д. Підстави нашої політики. Відень: Видавництво Донцових, 1921. 210 с.
URL: <http://dontsov-nic.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Pidstavi-politici.pdf>
2. Донцов Д. Дух нашої давнини. 2-е вид. Мюнхен; Монреаль: Б.В., 1951.
URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3517/file.pdf>
3. Залізник Л. Україна та Росія: війна цивілізацій.
URL: <http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2017/2/vij-cyv.html> (дата
4. Fukuyama F. The End of History? The National Interest. Summer 1989.
URL: https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf